

**Švenčionių krašto žydų
tragedija
1941-1944m.**

Žydų padėtis pirmaisiais hitlerinės okupacijos mėnesiais

Nacių Vokietijai užpuolus TSRS, jos kariuomenė per kelias dienas atėmė Lietuvą, turėdama aiškų žydų naikinimo planą. 1941m. birželio 29d. užimti Švenčionys. Nuo pirmųjų karo dienų žydai pajuto savo padėties tragiškumą.

Istorikas Icchakas Aradas, buvęs per vokiečių okupacija Švenčionių gete, pažymėjo: “Tarybų Sąjungoje prasidėjo nacistinis žydų genocidas, ir jų likimas skyrėsi nuo to, kuris laukė baltarusių, lietuvių ir kt. milijonai piliečių buco hitlerinio žvėriškumo aukos, bet totalinio sunaikinimo politika buvo nukreipta tik prieš žydus.”

Sklido prieštaringos žinios apie žydus laukiantį likimą, bet pačiais baisiausiais gandas žmonės netikėjo. Žydams tam tikrų vilčių teikė tai, kad iš pradžių buvo suimami ne visi, o daugiausia tik užsiiminėję komunistine veikla, todėl daugumai atrodė, kad jų gyvybei niekas negrėsė, o busių tik vienokie ar kitokie apribojimai.

Apie tai buvo kalbama ir Lietuvos Laikinosios Vyriausybės įsake “Apie žydų padėtį”, kuriame nurodoma, kad visi žydai, gyvenantys Lietuvoje, suskirstomi į dvi kategorijas:

1. Komunistinių organizacijų nariai ir kt. asmenys, kurie net nebūdami tokių organizacijų nariai pasireiškė bolševikinėje veikloje. Jie buvo suimami ir traukiami baudžiamojon atsakomybėn.
2. Visi likusieji žydų tautybės asmenys, nepriklausantys pirmajai kategorijai, apgyvendinami specialiai tam skirtose vietose ir ant krūtinės kairėje pusėje turėjo nešioti 8 cm skersmens apskritimą su raide “J” jame. Išvykti iš vietų, skirtų žydų apgyvendinimui, be specialaus policijos leidimo buvo draudžiama.

VILNIAUS SRITIES
VIRŠININKAS.

Vilnius, 1941 m. rugpjūčio 18 d.

1

Nr. 886.

GAUTA
1941 VIII 18

1165

VILNIAUS, ŠVENČIONIŲ-ŠVENČIONIŲ, TRAKŲ
IR ALYTAUS APSKRIČIŲ VIRŠININKAMS.

Einant Vilniaus srities Komisarą š.m. rugpjūčio mėn. 16 d. raštu Nr. 2/13, tvarkant žydų reikalus apskrityje, reikia laikytis šių nuostatų:

"Žydai, Vokietijos piliečiai, o taip pat piliečiai Vokietijos užimtų kraštų, tvarkomi kaip ir visi kiti žydai, t.y. jiems privalomi šenklo dėvėjimo ir žydų rajono (ghetto) nuostatai.

Tie patys nuostatai taikomi ir pusžydams, t.y. tokiems žydams, kurių tėvų viena pusė tikri žydai.

Mišrios šeimos tvarkomos sekančiai:

Žydiškoji pusė tvarkoma kaip žydai ir nuskiriama į žydų rajoną (ghetto) ir t.t., t.y. tvarkoma pagal visus žydams taikomus nuostatus. Ariškajai pusei netaikomi žydų nuostatai, jei ji skiriasi nuo žydiškosios pusės; priešingu atveju ir jai taikomi žydų nuostatai."

K. KALENDRA,

VILNIAUS SRITIES VIRŠININKAS.

Nuorašai žinoti:

Ponui Vilniaus Miesto Burmistrui.
ir Vilniaus Policijos Vadui.

1941 VIII 18
Nuov. v. uam, val. v. ciam, ir N. Vilniaus
b. mi. Uadovant's.

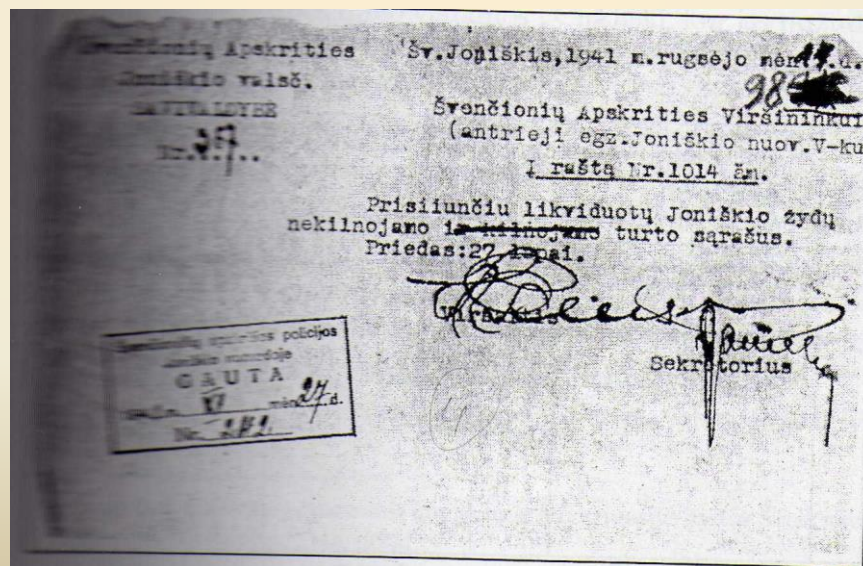
H. Strangis
A. v.

Vilniaus srities viršininko K. Kalendros 1941 08 18 raštas
Vilniaus, Švenčionių ir kitų apskričių viršininkams.

Tačiau vėlesni įvykiai byloja ką kita. Kaip buvo sprendžiamas Švenčionių krašto žydų likimas? Miesteliuose ir stambesnėse gyvenvietėse žydai buvo sukonzentruoti vienoje vietoje: Švenčionėliuose - Kaltanėnų gatvėje, Pabradėje – Arnionių gatvėje, Švenčionyse – miesto šiaurės vakarinėje dalyje, Kaltanėnuose – atskiroje gatvėje.

Jau pirmosiomis karo savaitėmis ir mėnesiais Švenčionių krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, žydai buvo persekiojami ir žudomi. Žinomos stambesniuose žydų gyvenamuosiuose centruose – Švenčionyse, Švenčionėliuose, Kaltanėnuose, Pabradėje, Linkmenyse – įvykdytos akcijos, siekiant sunaikinti išsilavinusius turtingesnius ir dalyvavusius komunistinėje veikloje asmenis.

Labai sunku nurodyti žuvusiųjų tose vietose asmenų skaičių, kieno įsakymu tai buvo vykdoma, nes archyvinių dokumentų, liudijančių tuos faktus, nerasta, tragiški įvykiai giliai įsirežė žmonių atmintyje.

“Švenčionėliuose maždaug po 4 dienų, kai užėjo vokiečiai, buvo sušaudyta 11 žydų, dirbusių tarybinėse įstaigose: L.Gurvič, B.Gurvič, D.Fingerhoit, J.Lipman, M.Zak, N.Šutan, J.Gildik, A.Kac, L.Zak, Levinštein, J.Rudnickij.

Vieną liepos pradžios dieną Švenčionėliuose buvo daug policijos ir vokiečių. Jie išvedė iš namų žydus, kurių vaikai buvo komjaunuoliai. 43 asmenys buvo nuvaryti į Baranavo miškus ir ten sušaudyti.”

1941m. liepos mėn. tik prasidėjus nacių okupacijai Švenčionių miesto žydų grupės buvo vedamos į Cirkliškj, kur jas nužudydavo. Ta vieta yra netoli Cirkliškio gyvenvietės, 0.2 km į šiaurę nuo kelio Švenčionys – Vilnius.

Ana Ivanovskaja, gyvenusi Cirkliškyje, nurodė, kad “1941m. liepos mėn. vokiečiai su vietiniais policininkais į Cirkliškj iš Švenčionių atgabeno žydų tautybės asmenis su kastuvais. Visiems Cirkliškio gyventojams buvo liepta užsidaryti namuose ir neišeiti. Tarp pasmerktųjų buvo Leizeris Kovarskis ir Sorskis iš Adutiškio gatvės, Šapiro iš Vidžių gatvės, Soloveičikas iš Naujosios gatvės. Iš tolo matė, kaip tie žmonės kasė sau duobę. Tokia egzekucija kartojosi keletą kartų.”

Kiti liudytojai nurodo, kad “Cirkliškyje toje pačioje vietoje buvo sušaudyti 27 žydai komjaunuoliai, atvežti ir prievarta priversti kasti sau duobę. Sušaudžius duobė buvo bet kaip užkasta.”

Pateikiamas ir didesnis žuvusiųjų Cirkliškyje skaičius – 40 asmenų. “Taip pat, maždaug tuo pačiu metu, liepos mėn. kita žydų grupė iš Švenčionių – 104 žmonės – buvo sušaudyta už Švenčionėlių, Baranavo miškuose.”

Jau liepos mėn. tragiškus įvykius patyrė Kaltanėnų žydai. Jie buvo sušaudyti ir palaidoti keliose vietose. Viena jų palaidojimo vietų – šalia Kaltanėnų katalikų kapinių. “Liepos pradžioje Alfonsui Čibiriakui ir kitam Kaltanėnų gyventojui buvo įsakyta iškasti 3 m ilgio ir 1.5 m pločio duobę. Tai privertė daryti vietiniai Antanas Varna ir Vytautas Veikutis. Jie ir šaudė žydus jų namuose, paskui mirusiuosius nešė ir metė į duobę.”

Masinis žydų sušaudymas prie Švenčionių

Švenčionių krašte masiniam žydų naikinimui vieta pasirinkta netoli Švenčionių, 1.5 km į poligono pusę. Ten dar buvo išlikę buvusio poligono barakai.

“1941m. Rugsėjo 27 d. Švenčionių apskrities policijos viršininkas majoras Petras Januškevičius valsčių policijos viršininkams išsiuntinėjo slapta įsakymą dėl visų apskrities žydų suvarymo prie Švenčionių ir dėl žydų turto konfiskavimo.”

Miškan prie Žeimenos buvo suvaryti žydai iš Švenčionių, Švenčionių, Senojo ir Naujojo Daugėlišio, Ignalinos, Linkmenų, Kaltanėnų, Dūkšto, Pabradės, Lentupio, Kiemeliškių, Adučiškio, Stajėtiškio, Mielagėnų, Ceikinių, Palūšės, Gaveikėnų, Vydžių, Kazėnų, Kabilninkų, ir iš kitų vietovių. Buvo varomi žiauriai, neišvengiant ir susidorojimų vietoje.

Lija Svirskaja, gyvenusi Švenčionyse, buvusi Švenčionių poligone, prisimena: “1941m. rugsėjo 27d. prasidėjo išvarejimo akcija iš namų. Jie buvo varomi pirma prie Švenčionių gatvės. Pasislėpusių žydų buvo ieškoma lietuvių namuose. Pasiimti su savimi buvo galima tiek daiktų, kiek galėjo panešti rankose. Vaikus ir sergančius sodino į vežimus, visi kiti ėjo pėsčiomis. Ėjome apsupti lietuvių policijos, vokiečių beveik nematėme. Tamsoje pasiekėme Švenčionius. Žydus vedė prie didelio statinio ir stūmė į vidų. Pastate buvo taip ankšta, kad negalima buvo bet stovėti. Šeimos lakėsi už rankų. Žmonės netekę jėgų virto vienas ant kito, iš visų kampų girdėjosi žydų prašymas vandens.”

Žydams, suvarytiems į barakus, teko išgyventi juose apie savaitę laiko, patirti badą, šaltį, nežinant savo ateities. Iš žydų įvairiais būdais buvo stengiamasi išvilioti tą turtą, kurį jie buvo pasiėmę.

“Barakai, kuriuose gyveno, buvo apsupti tvora, aplinkinės vietos užminuotos. Šeimos buvo išskirtos. Vyrus patalpino atskirai nuo moterų ir vaikų. Trečią dieną leido eiti vandens ir apsiprausti. Du žydai atvažiavę iš Švenčionių vežimu atvežė truputį maisto. Iš žydų tarpo buvo išrinktas komitetas, kuris turėjo tuos produktus padalinti. Bet produktų buvo per mažai, prasidėjo badas.

“1941m. spalio pradžioje į Švenčionėlius atvyko apskrities policijos viršininkas P.Januškevičius ir du vokiečių saugumo pareigūnai. Švenčionėlių burmistrui ir valsčiaus policijos viršininkui B.Gruzdžiui buvo pranešta, jog vokiečių valdžios nurodymu visi Švenčionių apskrities žydai turi būti sušaudyti. Buvo įsakyta per vieną dieną sumobilizuoti vietos žmones poligone iškasti griovį. Tą pačią dieną policija surinko apie 300 darbininkų, kurie iškasė 200 m ilgio, 10 m pločio ir 3 m gylio griovį.”
duobės buvo paruoštos iš ryto. Iš pradžių varė vyrų koloną. Kai pasmerktieji priėjo prie duobių, juos apsupo apsauginiai. Kita kolona buvo moterų. Dauguma šaltinių nurodo, kad Švenčionių apskrities žydai Švenčionėliuose masiškai buvo žudomi spalio 7 – 8 dienomis. Tos žudynės pribloškė Švenčionėlių ir jų apylinkių gyventojus.”

Švenčionių žydų bendrijos pirmininkė Bliuma Kac prisimena vieno iš mačiusiųjų šaudymus pasakojimą: “vedė žudyti po 50 žmonių. Tai buvo moterys. Joms buvo įsakyta nusirengti nuogai ir sustoti ant duobės krašto. Šaudant visos krito į duobę. Po to duobė buvo truputį užkasama ir vedama kita kolona. Kai pradėjo užkasinėti, vaikai, dar gyvi, tiesė rankas ir taip užkasinėjo. Ir tris dienas žemė alsavo.”

Zenonas Tumalovičius, gyvenęs netoli žydų sušaudymo vietos, gerai prisimena tuo įvykius: “Prieš sušaudant girdėjosi besikalbančių tarpusavyje moterų kalbos, jokie klyksmo nebuvo. Girdėjo komandą lietuviškai: “vienas, du, trys” – ir po to pasigirsdavo šūviai. Nedidelė pertrauka ir po to vėl pasigirsdavo šūviai.”

Leonas Meilus iš Pašaminės, dalyvavęs užkasant žydus, prisimena: “ Spalio pradžioje buvome pakviesti pas apylinkės seniūną. Ten buvo liepta pasirašyti, kad tikrai eisime užkasinėti žydų. Mus surinko iš darbo ir liepė eiti į Švenčionėlius. Priešintis buvo beprasmiška. Duobė buvo stačiakampio formos, gylio nežinau, nes, kai atėjome, duobė jau buvo pilna lavonų. Mūsų, kurie užkasinėjo, buvo labai daug. Žydai buvo tik su marškiniais, be jokių viršutinių drabužių. Būdavo netgi tokių, kurie pasiimdavo žydų rūbus. Sunkiausia buvo stovėti bejėgiam, kai atvežė sušaudyti senutę ir du mažus vaikus. Budeliai abejingai nužudė vaikus. Kartu su nušautaisiais įmesdavo ir gyvą žmogų. Šis keldavosi, stengdavosi ištrūkti mirčiai iš nagų, tačiau tuoj pat būdavo baigiamas šautuvo buožė arba kulka.”

“Pagal Švenčionių krašto žydų, gyvenančių Izraelyje, pateiktus duomenis Švenčionėliuose 1941m. spalį nužudyta 8000 žydų.”

Oficialiais valstybinės komisijos hitlerininkų nusikaltimams tirti duomenimis hitlerinės okupacijos metais Švenčionių apskrityje buvo nužudyta 7471 žmogus. “Tarp nužudytųjų Švenčionių apskrityje buvo apie 400 – 500 ne žydų tautybės piliečių (lenkų, lietuvių, baltarusių). Dėl to nurodoma, kad Švenčionių apskrityje žuvo apie 7000 žydų.”

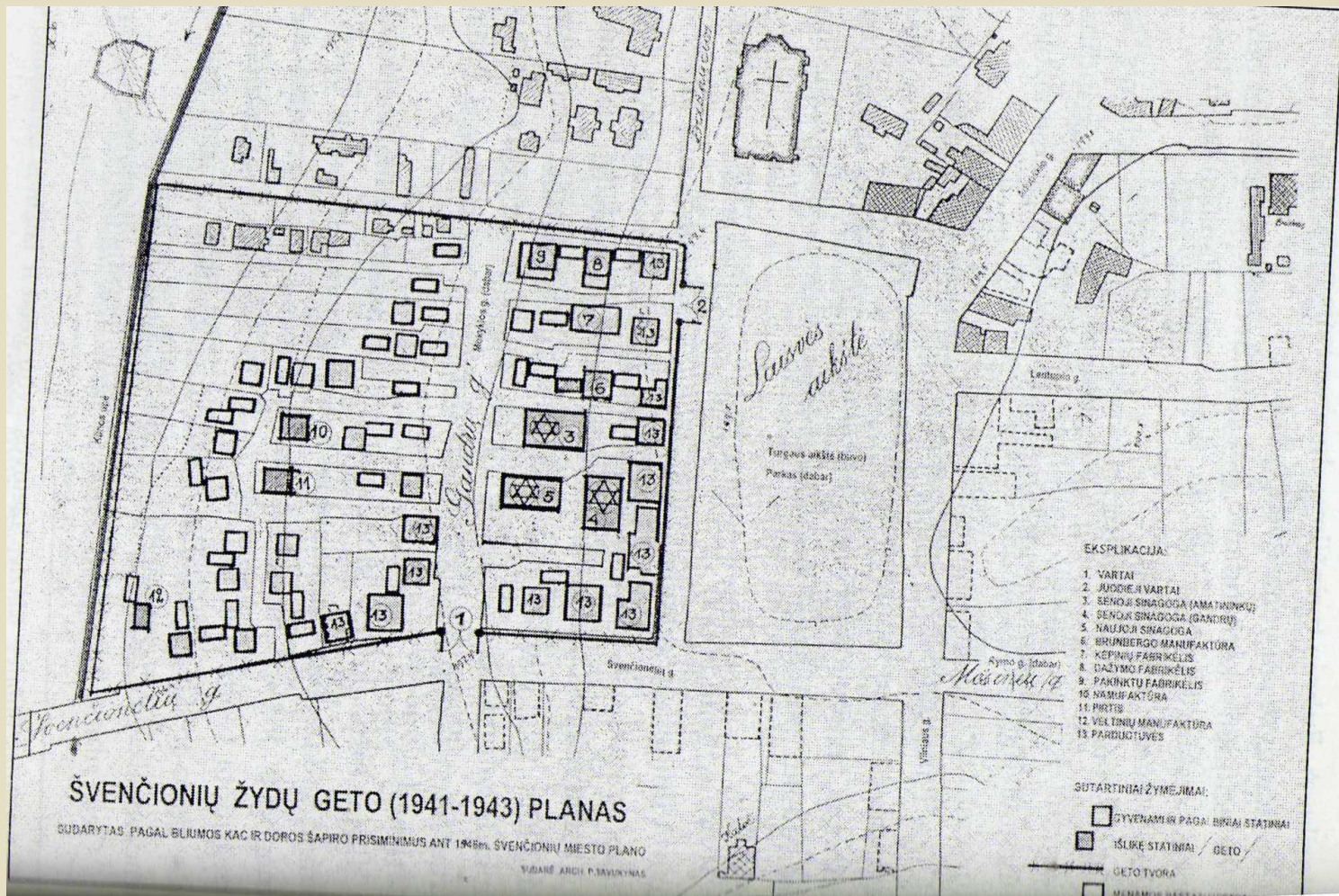
Švenčionių getas

“1942m. pradžioje visoje Lietuvoje buvo likę tik 40 tūkstančių žydų, dauguma jų iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Švenčionių getuose.”

Prie didesnių getų galima priskirti ir Švenčionių getą, kuris gyvavo iki 1943m. balandžio mėn. 1942m. rugpjūčio mėn. kalinių skaičius jame buvo išaugęs iki 1500.

Getas Švenčionyse buvo įsteigtas neatsitiktinai. Švenčionys (šalia Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio) buvo vienas iš pagrindinių Lietuvoje žydų centrų, kur klestėjo gausi žydų bendruomenė, buvo žydų švietimo ir kultūros centras.

Getas buvo įkurtas Švenčionių miesto šiaurės vakarinėje dalyje. Būtent ta dalis buvo tankiausiai žydų apgyvendinta. Joje buvo trys sinagogos, keletas žydų fabrikėlių. Getas buvo aptvertas aukšta spygliuota tvora. Pagrindiniai vartai buvo šalia Švenčionėlių gatvės. Buvo ir kiti neoficialūs, vadinami “juodieji”, vartai, prie kurių žmonės ateidavo ir atnešdavo žydams duonos, bulvių.

Kalėjusi Švenčionių gete Dora Šapiro prisimena sunkų žydų gyvenimą gete: “Nedideliuose nameliuose buvo apgyvendinta po keletą šeimų, varė dirbti pačius sunkiausius darbus, dirbome Cirklišio dvare, namų darbininkėmis.”

Jonas Černiauskas, vokiečių okupacijos metais dirbęs Švenčionių kalėjimo prižiūrėtoju, prisimena sunkią geto kalinių padėtį: “Prie geto negalima buvo niekam priėti. Žydus saugojo žydų policija. Kur tik buvo kokio darbo pareikalavimas, tai ten žydus ir vesdavo. Dažnai dirbdavo Cirklišio daržuose. Būdavo dirbtuvės, tai te batus taisydavo. Žmonės duodavo žydams maisto, už tai prižiūrėtojai mušdavo. Žydai sakydavo: jeigu ne tie prižiūrėtojai, tai jiems būtų daug lengviau”. Gete esantiems žydams teko kęsti badą, šaltį. Teko keisti drabužius į maisto produktus. “Nedideliuose nameliuose buvo apgyvendinta po 5 – 6 šeimas. Buvo išrinkta geto taryba iš žydų.” Kai kuriems pavykdavo pabėgti iš Švenčionių geto. Pabėgimai pasisekdavo, kai žydai dirbo Šventos, Stanislavavo dvaruose. Dalis pabėgusiųjų slėpėsi pas patikimus asmenis Švenčionyse: partizanų gatvėje – pas Šilkovskaja, Strūnaičio gatvėje – pas Mikšto, Mylių kaime – pas Bolšekovą. Žydus slėpė Švenčionių ir Pabradės kunigai.

Švenčionių geto kalinė Dora Šapiro pateko į Vilniaus getą. Ji prisimena: “Jeigu į Švenčionių getą dar kas nors atnešdavo kokio maisto, tai Vilniuje to nebuvo. Iš geto greitai pasisekė pasitraukti į Markovo brigadą. Markovas atsiųsdavo į getą keletą jaunų vyrų, kurie žinojo kelius ir organizuodavo pabėgimą iš geto. Markovo brigadoje buvo keletas partizanų būrių. Dislokacijos vieta – Naručio miškai”.

1942 m. Švenčionių gete žydo Tanchum Oster šeimoje gimė berniukas. 1942 m. žiemą Švenčionių miesto gyventoja Elena Sakalauskienė užėjo į Švenčionių miesto policijos būstinę, kur laukiamajame, ant suoliuko, pastebėjo kūdikį. Iš budinčiojo sužinojo, kad tas vaikas – iš gatvės atneštas žydų berniukas. Tolesnį vaiko likimą turėjo spręsti komendantas. Elena, pasisiūliusi nunešti berniuką komendantui, paslapčia parsinešė jį į savo namus. Nors ir skurdžiai gyvendama, augino jį kartu su savo mažamete dukrele. Tai tik vienas pavyzdys, kaip parasta moteris ištiesė pagalbos ranką žydui.

Tokių faktų buvo ne vienas. Kubos Ratkevičiaus palėpėje slapstėsi keletas žydų.

Karavackų šeima iš Švenčionėlių išgelbėjo žydų Zakų šeimą.

Kiekvienas žydus gelbėjusių asmenų diena buvo kupina pavojų – už žydų slėpimą grėsė sušaudymas, bet nepaisant nieko jie atlaikė žmogiškumo išbandymą bei parodė, kaip prasmingai galima gyventi.

Parengè: Veronika Kumelan 2012m.